

Плевенски исторически четения

Pleven Historical Readings

Регионален исторически музей – Плевен
Regional Historical Museum – Pleven

Издание Publication	Кризите като катарзис – политически, социални и културни измерения на екстремните ситуации в историята Crises as catharsis – political, social and cultural dimensions of extreme situations in history
Том / година Volume / year	I / 2022
Издател / държава Publisher / country	Регионален исторически музей – Плевен, България Regional Historical Museum – Pleven, Bulgaria
Автор(и) Author(s)	Гл. ас. д-р Боряна Митева Assist. Prof. Boriana Miteva, PhD
Институция Affiliation	Софийски университет „Св. Климент Охридски“ Sofia University “St. Kliment Ohridski”
Заглавие Title	ИНТЕРПРЕТАЦИЯТА НА ИСТОРИЯТА КАТО ДИПЛОМАТИЧЕСКИ ПРОБЛЕМ: КРИЗАТА В ОТНОШЕНИЯТА НА ЯПОНИЯ С КНР И РЕПУБЛИКА КОРЕЯ ОТ 1982 Г. INTERPRETATION OF HISTORY AS A DIPLOMATIC PROBLEM: THE CRISIS OF 1982 IN JAPAN'S RELATIONS WITH THE REPUBLIC OF KOREA AND THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA
Страници Pages	341–357
Постоянен адрес Permanent URL	https://plevenhistoricalreadings.eu/articles/phr-1-341/

ИНТЕРПРЕТАЦИЯТА НА ИСТОРИЯТА КАТО ДИПЛОМАТИЧЕСКИ ПРОБЛЕМ: КРИЗАТА В ОТНОШЕНИЯТА НА ЯПОНИЯ С КНР И РЕПУБЛИКА КОРЕЯ ОТ 1982 Г.

Гл. ас. д-р Боряна Митева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме: Лятото на 1982 г. се оказва кризисно за отношенията на Япония с Република Корея и с КНР. Поводът е некоректната информация относно японските учебници по история, публикувана в японската преса, която предизвиква остри реакции от страна на Сеул и на Пекин. Въпреки овладяването на международния скандал тази журналистическа грешка изважда пред широка публика отдавна съществуващи противоречия в японското общество и превръща интерпретацията на историята в дипломатически проблем с дълготрайни последствия за региона на Източна Азия.

Ключови думи: криза с японските учебници по история от 1982 г., проблемът с японските учебници по история, „историческа вина“ на Япония, японски национализъм, интерпретация на историята в Източна Азия.

Интерпретирането на исторически събития и процеси обикновено е поле за изява на професионалната академична общност в сферата на историческата наука. Съвременността обаче познава редица примери, при които историята като обект на изследване и оценяване излиза извън тесните рамки на професионалната историческа общност. Крайният национализъм и политизирането на историята не само възпрепятстват ползотворното развитие на двустранните или регионалните отношения, но и отдалечават интерпретацията на историята от присъщия за науката стремеж към безпристрастност, рационалност, дълбочина и разнообразие на гледните точки. Такъв е случаят с „историческите въпроси“ в регионалната дипломатия на Източна Азия. Това е кръг от проблеми, свързани с „историческа вина“ на Япония, които редовно предизвикват кризи в отношенията със съседите ѝ и поставят под съмнение „искреността“ на японските извинения относно миналото. Проблемът с интерпретацията на историята се превръща не само в „бойно поле“ за японската историческа наука и общество, но и в регионален дипломатически конфликт. Настоящото изследване фокусира

вниманието си върху един от всички спорни въпроси, т.нар. „проблем с японските учебници по история“. Той възниква като дипломатически конфликт в кризисното лято на 1982 г., но остава в международните отношения на Източна Азия и до днес. Изследването ще постави кризата в по-широк контекст, като обясни нейната предистория и развитие-то ѝ в перспектива, търсейки дълготрайните последици за японската дипломация и многостранните отношения в региона.

Предистория на кризата

Кризата с японските учебници по история през 1982 г. превръща японската история в дипломатически проблем и дискуссионен въпрос на международно равнище. Тази видимост за външния свят обаче показва започналата още в следокупационния период вътрешнополитическа борба за съзнанието на младите японци. Битката за интерпретацията на историята засяга не само съдържанието на учебниците, но и образователната система като цяло. Особено критикувана е процедурата по одобрение на учебниците, която е атакувана както от някои японски експерти, така и от съседните държави.

Съвременната образователна система в Япония е изградена по време на американската окупация след Втората световна война. Фундаменталните принципи на реформите в тази сфера, като демократизация, децентрализация, премахване на предвоенния милитаризъм и национализъм, залягат във Фундаменталния закон за образованието от 1947 г.¹ Въведена е образователната система 6 – 3 – 3 (начално, прогимназиално и гимназиално образование), която се либерализира до 1952 г. Властта на Министерството на образованието, културата, спорта, науката и технологиите – Монбукагакушо (в текста: Министерство на образованието), намалява, тъй като назначаването на администрация, учители и изборът на учебници са оставени в ръцете на местните префектурни власти чрез специален избираем орган – Образователна комисия. Министерството има възможност единствено да съветва образователните комисии и да дава насоки по материала. Учителите имат задължението и свободата да изготвят своята учебна програма по предмета.²

В началото на 50-те години (след края на Съюзническата окупация през 1952 г.) либерализацията и децентрализацията в образователната

¹ 教育基本法 (1947) – 国立教育政策研究所, デジタルライブラリ/Fundamental Education Law (1947) – National Institute for Educational Policy Research, Digital Library. https://nieropac.nier.go.jp/lib/database/SENGO/EF10001229/?lang=o&mode=1&opkey=R162521120815018&idx=2&codeno=&fc_val= (последно посетен на 06.07.2021).

² The History of Japan's Educational Development. Study Report of JICA Research Institute, March 2004, pp. 11 – 52. https://www.jica.go.jp/jicari/IFIC_and_JBICIStudies/english/publications/reports/study/topical/educational/index.html (последно посетен 06.07.2021); Иванова, Зоя. Японската образователна система. История, традиции и съвременни тенденции. София: Изток-Запад, 2008; Thakur, Yoko. History Textbook Reform in Allied Occupied Japan, 1945 – 52. History of Education Quarterly, 1995, Vol. 35, No. 3, pp. 261 – 278.

сфера са преустановени. Започва „обратен ход“ към по-консервативни правила в системата, които включват назначаване на образователните комисии и по-стриктен контрол върху учебното съдържание. Държавната бюрокрация връща учебното съдържание под своя опека чрез въвеждането на национална учебна програма за всеки предмет и чрез система за одобрение на учебниците от Министерството. Учебниците се изготвят от различни екипи с участието на издателства, академични лица и учители. Всеки екип е задължен да изпрати своя ръкопис за „проверка“ в специалния Изследователски съвет за одобрение на учебници, който преценява дали съдържанието на учебника отговаря на образователното законодателство и учебната програма по предмета. Ако учебното съдържание има нужда от редактиране, авторите трябва да редактират текстовете си, за да получат официално одобрение. Одобрените учебници се представят на специално изложение, където общинските образователни бордове избират по един учебник за всеки клас по препоръка на местните учители, а за гимназиалната степен изборът се прави от училищните настоятелства.³

Още в средата на 50-те години част от японските изследователи и Съюзът на японските учители (Никкьосо) критикуват процедурата за одобрение на учебниците и я определят като налагане на цензура и ограничаване на свободата на словото в противовес на конституцията. Противоречията по отношение на съдържанието на учебниците по история започват в първите следокупационни години и се превръщат в битка за интерпретирането на историята между левите, често наричани „прогресивни сили“, в лицето на японските социалисти, Съюза на японските учители, неправителствени организации, част от академичния състав, журналисти и консервативния кръг в японското общество, оформен около създадената през 1955 г. и дългогодишно управляваща Либерално-демократическа партия (ЛДП). Консервативните политици още през 50-те години определят японските учебници по история като „плачевни“, „антияпонски“, „леви“ и „прокитайски“. От този момент започват и борбата за интерпретиране на историята и дебатът в японското общество, лъкатушещо между дясното (консервативно) и лявото (прогресивно).⁴ Министерството на образованието заявява официално, че заема неутрална позиция в тези спорове. На практика обаче образователната бюрокрация е част от правителството под контрола на ЛДП и по-често подкрепя консервативните позиции. Поради това съдържанието на японските учебници по история би могло да се определи като

³ Seddon, Terri. *Politics and Curriculum: A Case Study of the Japanese History Textbook Dispute*, 1982. *British Journal of Sociology of Education. Political Struggles, Curricular Provisions*, 1987, Vol. 8, No. 2, pp. 214 – 215; Saito, Yutaka. *The history and function of textbook regulation in Japan*. *Japanese Studies*, 1995, Vol. 15, No 3, pp. 10 – 20.

⁴ Schneider, Claudia. *The Japanese History Textbook Controversy in East Asian Perspective*. *ANNALS, AAPSS*, 2008, No 617, pp. 108 – 109; Kato, Naoko. *War Guilt and Postwar Japanese Education*. A Thesis Submitted for Partial Fulfilment of the Requirements for the Degree of Master of Arts in the University of the British Columbia. March 2002.

консервативно, а Съюзът на учителите е в непрестанен конфликт с Министерството.⁵ Най-яръкият и превърнал се в емблематичен пример са съдебните дела на историка Иенага Сабуро. Той е автор на учебник по история с наименованието „Нова японска история“. Първото издание от 1952 г. преминава процедурата по одобрение, но са наложени многобройни поправки на текста поради „фактологични грешки“ и „лични интерпретации“. Това се случва и със следващите издания на учебника. Сабуро води общо три дела (1965 – 1974 г., 1974 – 1986 г., 1986 – 1993 г.) срещу Министерството на образованието, обвинявайки го в налагане на цензура и ограничаване свободата на словото. И в трите случая делата не завършват в негова полза, но се превръщат в емблематични за битката за интерпретирането на историята в Япония.⁶

Общественият дебат по историческото учебно съдържание излиза отново на преден план в края на 70-те години със засилването на консерватизма в обществото. През 1977 – 1978 г. Министерството на образованието увеличава контрола си върху съдържанието на учебниците, като ревизира програмата с инструкции за авторите. Засилват се националистическите тенденции в учебниците по социални науки.⁷ Това е следствие от общия процес на нарастване на национализма и консерватизма в японското общество – както сред политиките, така и сред населението. От една страна, през 70-те години се засилват патриотичните чувства у японците в резултат на високите постижения в икономиката, науката и технологиите и се умножават публикациите от т.нар. „школа нихонджинрон“, която защитава тезата за уникалността на японския народ. От друга страна, края на 70-те и началото на 80-те години е период на ескалация на напрежението в рамките на Студената война. СССР продължава да представлява сериозна заплаха за японската сигурност, а САЩ изискват повече усилия от японските правителства в сферата на отбраната. Това на свой ред води до засилено влияние на привържениците за ревизия на чл. 9 от японската конституция и превръщането на Япония в „нормална страна“, тоест

⁵ В своето изследване Джулиън Диркс описва подробно важната роля на бюрокрацията в следвоенната образователна система и конкретно в изготвянето на учебниците по история в Япония, които той определя като константни по съдържание и концентрирани върху описанието на събития в хронологична последователност, без обяснения и изводи. Dierkes, Julian. *Postwar History Education in Japan and the Germany's Guilty Lessons*. London and New York: Routledge, 2010, pp. 102 – 157.

⁶ Nozaki, Yoshiko. *War Memory, Nationalism, and Education in Postwar Japan, 1945–2007*. The Japanese history textbook controversy and Ienaga Saburo's court challenges. London and New York: Routledge, 2008; Caiger, John. *Ienaga Saburo and the First Postwar Japanese History Textbook*. *Modern Asian Studies*, 1969, m I, pp. 1 – 17.

⁷ 小学校的学習コース。添付の学校教育法施行規則(抜粋, 1977年7月、文部省/Primary school Course of Study. Attached School Education Law Enforcement Regulations (Excerpt), July 1977, Ministry of Education. <https://erid.nier.go.jp/files/COFS/s52e/index.htm> (последно посетен на 07.07.2021); 中学校の学習コース。添付の学校教育法執行規則(抜粋)。中学校カリキュラムガイドライン等改定の要点1977年7月文部省/Junior high school Course of Study. Attached School Education Law Enforcement Regulations (Excerpt). Key points of revision of the junior high school curriculum guidelines, etc., July 1977, Ministry of Education. <https://erid.nier.go.jp/files/COFS/s52j/index.htm> (последно посетен на 07.07.2021).

премахване на ограничението за притежаване на национална армия. Всички тези вътрешно- и външнополитически фактори дават тласък на консерватизма в японското общество в началото на 80-те години. Същите тенденции се прехвърлят и върху образователната система.

След изборната победа през 1980 г. политици от ЛДП иницират кампания за ревизиране на „прокомунистическите“ и „изкривени учебници по история“, подкрепена и от някои консервативни учени. В края на 1980 г. управляващите създават комисия, която да разследва проблемите не само в учебниците по история, но и в цялата образователна система. След година председателят ѝ Мицузука Хироши публикува финален доклад, според който се оказва натиск от левия Съюз на учителите върху образователните бордове за избор на „леви“ учебници по история и върху издателствата за избор на „леви“ учени при изготвянето на учебници. Докладът ескалира напрежението и провокира в още по-голяма степен желанието на политици от ЛДП и бюрократи от Министерството на образованието за промяна на учебниците по история в „патриотичен дух“. „Левите“ учени и Съюзът на учителите не приемат тази критика и настояват за намаляване на ролята на държавата при изготвянето на учебниците.⁸ Именно тази напрегната обществено-политическа обстановка се превръща в предпоставка за избухването на т.нар. „криза с японските учебници по история“ през 1982 г.

Кризата от 1982 г.

През юни 1982 г. някои от най-сериозните японски вестници, като „Асахи шинбун“ и „Майничи шинбун“, съобщават, че съдържанието в учебниците по социални науки за гимназиалната степен, което описва японската военна агресия и жертвите от нея, е „смекчено“ от Министерството на образованието при процедурата за одобрение. Например японското разширяване в Манджурия през 30-те години, преди записано като „инвазия“ (侵略 шинряку), сега е определено като „напредване“ (進行 шинко или шиншуц). Жертвите в Китай и Корея са представени в учебника като „отговор на местната съпротива“. Японската преса характеризира това като опит на Министерството да „промени историята“, и като „завръщане на японския милитаризъм“.⁹ Докато Министерството успее да реагира, информацията е препечатана в други азиатски и в западни медии. От вътрешен проблем японските учебници по история се превръщат в дипломатически въпрос.

Азиатските страни, жертви на японската агресия преди и по време на Втората световна война, са изключително чувствителни по отношение на миналото и на евентуалната нова заплаха за региона от страна

⁸ Rose, Caroline. *Interpreting History in Sino-Japanese Relations. A Case Study in Political Decision Making*. London and New York: Rutledge, 1998, pp. 59 – 70.

⁹ Nozaki, Yoshiko. *Japanese politics and the history textbook controversy, 1982 – 2001*. *International Journal of Educational Research*, 2002, No 37, p. 610.

на Япония. Поради това, още преди да се проучи дали публикуваната в пресата информация е достоверна, реакциите са силно критични и поставят под съмнение всички усилия за помирение на следвоенната японска дипломация. Между юли и септември азиатските държави изпращат официални протестни ноти относно промяната в японските учебници по история. Най-острите реакции идват от японските съседи КНР и Република Корея, в които се разразяват широки антияпонски кампании. Основавайки се на японската преса, китайците обвиняват японското Министерство на образованието, че по време на процедурата по одобрение на учебниците оказва натиск върху авторите да променят оригиналните си ръкописи, като подменят определени думи, за да се смекчи японската агресия и „фактите“ да се представят в различна светлина. Китайското правителство изисква ревизия на учебниците, така че те да отразяват „истината“.

Възмущението на Пекин идва от две конкретни промени. На първо място, при описанието на японската агресия в Нанкин от 1937 г. са премахнати от текста думи като „изнасилване“, „грабеж“, „палез“. Липсва и конкретен брой загинали китайци, който преди това присъства в текстовете (200 000). Освен това действията на японската армия са представени като следствие от силната съпротива от страна на китайското население. На второ място, китайското правителство протестира срещу подмяната на думата „инвазия“ с „напредване“ на японците в Североизточен Китай.¹⁰ Няколко дни след КНР южнокорейското правителство също изпраща протестна нота, посочвайки 21 „изкривявания“ в различни учебници с настояването да се променят. Корейската реакция изненадва Япония (вероятно поради съюзническите им отношения) и всъщност допринася за разширяването на кризата.

Скоростта, с която се развиват скандалът и неговите мащаби, изненадват и объркват японското правителство. Всъщност в страната назряват конфликт и разделение в самото правителство поради противоположните реакции на Министерството на образованието и Министерството на външните работи. Образователната институция заявява, че учебниците по история са вътрешен проблем на Япония и протестите отвън нарушават японския суверенитет. Японската дипломация обаче е изключително притеснена от острите реакции и международния натиск и настоява за бързо потушаване на скандала. В крайна сметка се налага намесата на министър-председателя Кантаро Сузуки, който да балансира между двете министерства и да им окаже натиск за координиране на обща позиция по въпроса.¹¹ В следващите

¹⁰ Rose, Caroline. The textbook issue: Domestic sources of Japan's foreign policy. Domestic sources of Japan's foreign policy, Japan Forum, 1999, Vol. 11, No 2, p. 206.

¹¹ Lee, Chong-sik. History and Politics in Japanese-Korean Relations: The Textbook Controversy and Beyond. Journal of Northeast Asian Studies, 1983, Vol. 2, pp. 70 – 75; Seddon, Politics and Curriculum: A Case Study of the Japanese History Textbook Dispute, 1982. 1987, pp. 215 – 216.

летни месеци до края на септември в Токио се полагат усилия в две направления – вътрешно разследване на случая и изготвяне на задоволителен отговор за потушаване на международното недоволство.

Иронично е, че двете независими едно от друго разследвания – на вестник „Асахи“, първи публикувал информацията, и на Министерството на образованието, излизат с едно и също заключение, че всъщност публикуваните твърдения са некоректни. Оказва се, че препоръките на Министерството за промяна на думата „инвазия“ с „напредване“ не са задължителни, а имат препоръчителен характер и затова не всички я променят. Само в един учебник по японска история думата е променена на едно място в текста, а в два учебника по световна история – на три места. Мнозинството от учебниците остават с ръкописния си вариант „инвазия“. Но дори там, където има промяна, „инвазия“ не е заменена с „напредване“, както твърди японската преса.¹² „Асахи шинбун“ е принуден да публикува извинение.¹³

Въпреки че тръгва от манипулирана информация, скандалът е факт и трябва да бъде потушен. На 26 август главният секретар на кабинета Киичи Миязава излиза с официален отговор на японското правителство. В него се посочва, че Япония отдавна е признала грешките в своето минало и те са отразени в учебниците по история по начина, по който присъстват в официалните двустранни договори на Япония с Република Корея и с КНР.¹⁴ Обявено е и въвеждането на т.нар. „клауза на съседните държави“ (近隣諸国条項 кинрин шококу джо:ко:), според която всеки учебник по история трябва да отразява японските добри намерения и сътрудничество със съседните страни.¹⁵ Министър-председателят обещава преразглеждане на „проблемните“ учебници и на цялата процедура по одобрение. Японските изявления и обещания постигат известен успех, тъй като скандалът е потушен на 29 септември. Впоследствие учебниците, които стават причина за раздора, се забавят с година, но остават непроменени и влизат в японските училища в същия вид. Причината е, че на практика няма какво да се ревизира, тъй като в първоначалния си вариант те съдържат думата „инвазия“.¹⁶ Все пак „клаузата за съседните държави“ позволява на авторите в по-голяма степен да включват в бъдещите си учебници чувствителни въпроси

¹² Rose, The textbook issue: Domestic sources of Japan's foreign policy. 1999, p. 207.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Treaty of Basic Relations between Japan and the Republic of Korea, Tokyo, 22 June 1965. "The World and Japan" Database Project. <https://worldjpn.grips.ac.jp/documents/texts/docs/19650622.T1E.html> (последно посетен на 08.07.2021); Treaty of Peace and Friendship between Japan and People's Republic of China, 12 August 1978. "The World and Japan" Database Project. <https://worldjpn.grips.ac.jp/documents/texts/docs/19780812.T1E.html> (последно посетен на 08.07.2021).

¹⁵ Statement by Chief Cabinet Secretary Kiichi Miyazawa on History Textbooks, August 26, 1982. Issues regarding History – Issue on the History Textbooks. Ministry of Foreign Affairs of Japan. https://www.mofa.go.jp/a_o/rp/page25e_000351.html (последно посетен на 10.07.2021).

¹⁶ Seddon, Politics and Curriculum: A Case Study of the Japanese History Textbook Dispute, 1982. 1987, pp. 215 – 216; Lee, History and Politics in Japanese-Korean Relations: The Textbook Controversy and Beyond. 1983, pp. 70 – 75.

от историята. Например през 1984 – 1986 г. във всички учебници (с едно изключение) за всички образователни степени присъства описание на японската агресия в Нанкин от 1937 г.¹⁷ По този начин негативните последиствия от кризата през 1982 г. са овладени в краткосрочен план. Въпреки това дълготрайните последиствия се оказват значими и необратими.

Дълготрайни последиствия от кризата и развитие на въпроса с японските учебници по история

Независимо че кризата с учебниците по история от 1982 г. продължава само няколко месеца и е потушена бързо, дълготрайните последиствия от нея са значими както във вътрешен, така и в международен план. Спорът за японските учебници по история се превръща от образователен и научен в силно политизиран въпрос и поставя под съмнение аполитичния и неутрален характер на образованието. От една страна, вътре в страната той се използва за натиск върху правителството и води до задълбочаване на конфликта между консервативните и прогресивните групи от обществото.¹⁸ От друга страна, спорът придобива и международен характер. Съседните държави започват да използват „историческата карта“ в две направления – да притискат Япония по други въпроси от техен интерес (например икономическо сътрудничество) и да използват ескалацията на напрежението в отношенията с Япония за вътрешнополитически цели и утвърждаване на собствената си власт.¹⁹

Кризата от 1982 г. превръща за първи път японските учебници по история и интерпретацията на историята в дипломатически проблем не само на двустранно, но и на регионално равнище. Историческите въпроси и „историческата вина“ на Япония се превръщат в един от най-сериозните международни казуси в региона на Източна Азия, които все още не са намерили решение и редовно се експлоатират от политиките. Този въпрос често излиза на сцената и придобива характер на постоянен проблем на японските двустранни отношения с Република Корея и с КНР. Израз на това е избухването на няколко краткотрайни „кризи“ по същите причини през 1986, 2001 и 2005 г.²⁰

Като част от дълготрайните последиствия от кризата през 1982 г. може да се определят две паралелно развиващи се тенденции: нарастване на консервативните и националистическите настроения от 90-те години насам и като ответна реакция – активизиране на диалога по исторически въпроси както на гражданско, така и на политическо

¹⁷ Nozaki, Japanese politics and the history textbook controversy, 1982 – 2001. 2002, p. 608.

¹⁸ Seddon, Politics and Curriculum: A Case Study of the Japanese History Textbook Dispute, 1982. 1987, p. 223.

¹⁹ Schneider, The Japanese History Textbook Controversy in East Asian Perspective. 2008, p. 109.

²⁰ Pollmann, M. Erika. Japan's Security and Historical Revisionism. Journal of Asian Security and International Affairs, December 2016, Vol. 3, No. 3, pp. 307 – 336.

равнище. Освен на двустранно ниво опит за преосмисляне на историята през последните две десетилетия се прави и на многостранно регионално ниво.

Опитът за намеса във вътрешните дела на Япония отива през 1982 г. подтиква консервативните среди да се консолидират и в още по-голяма степен да се „борят“ за своята интерпретация на японската история. Т.нар. „неонационалисти“ смятат, че съседните държави използват с политически цели историческите въпроси, а японската образователна следвоенна система е „мазохистична“ (джигякутеки), като наричат това явление „исторически мазохизъм“.²¹ Част от този консервативен кръг са политици, журналисти и видни обществени фигури, но и историци. Първите действат на политическия фронт, вторите влияят на общественото мнение, а професионалните експерти формират отделно направление в японската историография.

Например през 1994 – 1995 г. крайнодесните политици от ЛДП правят всичко възможно, за да блокират изготвянето на резолюцията за извинение по повод 50-годишнината от японската капитулация във Втората световна война. Въпреки че не успяват да я отменят, под техен натиск са премахнати думи и изрази от текста, като „акт на агресия“ и „колониално управление“. През годините те продължават да атакуват Министерството на образованието за учебниците по история и настояват да се променят някои думи и термини, които според тях не са доказани (например „клането в Нанкин“ – „инцидентът в Нанкин“), или изцяло да се премахнат епизоди от историята, като т.нар. „въпрос за жените за удобство“.

Сред академичните среди Нобукацу Фуджиока – професор в Токийския университет – е изявен представител на консервативните среди. През 1996 г. той създава Японско общество за реформиране на учебниците по история.²² Сред консервативните организации са и създаденият през същата година Изследователски институт „Шоваша“ начело с Накамура Акира, чиято цел е да премахне „самокритиката“ и да върне „достойнството“ на Япония в историческото образование. Той организира редица семинари за млади хора, за да им каже „истината“ за японската история, както и протести с искане за ревизиране на „самокритичните“ учебници по история. Най-сериозната група сред консерваторите ревизионисти е Японското общество за реформиране

²¹ Fukuoka, Kazuya. Japanese history textbook controversy at a crossroads? Joint history research, politicization of textbook adoption process, and apology fatigue in Japan. *Global Change, Peace & Security*, 2018, Vol. 30, No 3, pp. 314 – 317; Selden, Mark., Yoshiko Nozaki. Japanese Textbook Controversies, Nationalism, and Historical Memory: Intra – and Inter-national Conflicts. *The Asia-Pacific Journal, Japan Focus*, 2009, Volume 7, Issue 24, pp. 1 – 33.

²² Beal, Tim., Yoshiko Nozaki, Yang, Jian. Ghosts of the Past: The Japanese History Textbook Controversy. *New Zealand Journal of Asian Studies*, 2001, Vol. 3, No 2, p. 179; Minamizuka, Shingo. The History Textbook Problem in Japan, 2006, pp. 5 – 12. <https://riwh.jp/wp-content/uploads/2015/11/The-History-Textbook-Problem-in-Japan.pdf> (последно посетен на 15.07.2021).

на учебниците по история. Това е организацията с най-голяма членска маса (около 10 000 души през 1999 г.) и с най-сериозна подкрепа от политици и учени.

Неонационалистическото движение оказва реално влияние върху историческото образование и историческия дебат в Япония. Например през 2002 г. в пет от седем учебника е премахнат въпросът за „жените за удобство“, в два учебника терминът „агресия“ е заменен с „напредване“, в два от четири учебника „клането от Нанкин“ е наречено „инцидентът в Нанкин“. Освен това Министерството на образованието и науката утвърждава на два пъти – през 2005 и 2009 г. – учебника по история, изготвен от Цукурукай от 2001 г., без да ревизира или променя съществено съдържанието му при процедурата за одобрение.

През 2007 г. за първи път след 1947 г. е гласувана поправка в Основния закон за образованието – т.нар. „патриотична клауза“, която постановява, че патриотизмът е една от основните цели на държавното образование. Тя е следствие от препоръките на създадената през 2000 г. Национална комисия за реформи в образованието. Членовете ѝ смятат, че след Втората световна война в Япония навлиза „прекомерно западно влияние“ и е необходимо завръщане към „японските ценности“.²³ Особено притеснително за част от японските учители и университетски преподаватели е формирането на Съвет за възстановяване на образованието към кабинета. На практика той заобикаля Централната комисия по образование в Министерството. По препоръка на Съвета през 2015 г. се въвежда морално образование като отделен предмет в образователната система, чрез който японските деца трябва да се възпитават в „любов към отечеството“.²⁴

Крайният национализъм и активизирането на консервативното течение предизвикват ответната реакция не само на прогресивните групи, но и на по-умерените в японското общество. Именно нарастването на национализма води до опити за обединени усилия на гражданско, а впоследствие на политическо ниво в търсене на помирение и на „по-обективна“ интерпретация на историята, като се вземат предвид всички гледни точки.

Първият подобен опит за гражданска инициатива по отношение на преосмислянето на историята се прави в периода между 1987 и 1989 г. на двустранно равнище – между Япония и Република Корея. Изсле-

²³ Ku, Yangmo. Japanese History Textbook Controversies, 1995–2010: Transnational Activism versus Neo-nationalist Movement. *Pacific Focus*, 2014, Vol. XXIX, No. 2, pp. 265 – 270; Cave, Peter. Japanese Colonialism and the Asia-Pacific War in Japan's History Textbooks: Changing representations and their causes. *Modern Asian Studies*, 2013, Volume 47, Issue 02, pp. 542 – 580.

²⁴ Bamkin, Sam. Reforms to strengthen moral education in Japan: a preliminary analysis of implementation in schools. *Contemporary Japan*, 2018, Vol. 30, Issue 1, pp. 78 – 96; Tan, Weilu. The Forgotten History: Textbook Controversy and Sino-Japanese Relations. A Thesis submitted to Honors College School of Arts and Sciences in partial fulfillment of the requirements for the degree of Bachelor of Philosophy, University of Pittsburgh, 2009, pp. 22 – 47.

дователският екип, воден от Като Акира (Университет за образование „Джоецу“) и от корейски учени начело с Лий Вон-сун, провежда четири семинара под надслов „Базисно изследване върху писането на учебници по история в Япония и Корея“. Въпреки че не постига основната си цел да изготви съвместен учебник и да излезе с препоръки за ревизия на учебниците по история в двете страни, екипът прокарва път за последвали разговори в тази посока.²⁵

През 1990 г. се формира Група за изследване на учебниците по история между японски и корейски учени, които трябва да проучат съвместно спорните исторически въпроси и съдържанието на модерната история в японските и корейските учебници. Основни фигури в тази неправителствена група са Фуджисава Хоовеи от Университета в Каназава и южнокорейският учен Лий Тае-йон, който предлага съвместното проучване на историята по подобие на немско-полския опит. Екипът създава Изследователски институт за международния проблем с учебниците и провежда четири семинара през 1992 г., на които се обсъжда изготвянето на съвместен учебник по история на Япония и Корея. Освен това групата отправя препоръки към японското Министерство на образованието относно учебната програма по история, които са взети под внимание през следващите години. Създаването на съвместен японско-корейски учебник по история обаче се оказва невъзможна идея на този етап, още повече че системите за одобрение на учебното съдържание са много различни.²⁶

Независимо от неуспеха на първите опити усилията от страна на неправителствения сектор за постигане на помирение в региона на Източна Азия продължават и през 1997 г. е създаден първият съвместен учебник по история за гимназиално образование. Той е следствие от работата на японско-корейски екип с участници от Групата за изследване на учебниците по история в Университета в Сеул и от Групата за изследване на образованието по история от Токийския университет. Въпреки че учебникът не се използва активно в училищата, японските и корейските учени имат принос в търсенето на механизми за решаване на историческите спорове и дори при включването в повечето японски учебници по история през 90-те години на болезнения въпрос за „жените за удобство“²⁷.

През 2001 г. публикуването на крайно националистическия учеб-

²⁵ Lee, Sin Cheol. History Textbook Dialogue in North East Asia and the European Experience: From the Transferring of Experience to Mutual Exchange. *Korea Journal*, 2015, Vol. 55, No 2, p. 142.

²⁶ Всъщност по-либералната система е в Япония, докато в Република Корея се използва един-единствен учебник, одобрен от държавата. Kazuhiko, Kimijima., Inokuchi Hiromitsu. The Japan-South Korea joint study group on history textbooks and the continuing legacy of Japanese colonialism. *Bulletin of Concerned Asian Scholars*, 1998, Vol. 30, No 2, pp. 47 – 52.

²⁷ Takayama, Keita. Globalizing critical studies of ‘official’ knowledge: lessons from the Japanese history textbook controversy over ‘comfort women’. *British Journal of Sociology of Education*, 2009, Vol. 30, No 5, pp. 577 – 589.

ник на Цукурукай и преминаването му безпроблемно през процедурата в Министерството на образованието мобилизира още по-голяма протестна вълна и катализира процеса по разширяване на усилията на гражданския сектор, включвайки и КНР в този процес. Редица известни изследователи в Япония и Японското научно историческо общество излизат с изявление срещу учебника на Цукурукай. Отново излиза на преден план идеята да се работи съвместно по модерната история и да се създадат съвместни учебници. Създава се Щаб на движението за поправка на „изкривяванията“ в японските учебници по история, който впоследствие се превръща в коалиционна организация и се преименува на Мрежа за мир и историческо образование в Азия. Техни активисти заедно с японски неправителствени организации протестират пред десетки японски посолства и международни организации, в резултат на което проблемният учебник е избран за обучение на ученици само в няколко японски училища.

Вследствие от кампанията от 2001 г. се създава транснационална мрежа Япония – Корея – Китай, която цели да предотврати „изкривяването“ на японските учебници по история. Най-видни участници в нея са организации като „Мрежа за мир и историческо образование в Азия“ (корейска), „Деца и учебници“ (японска) и „Пекински институт за социални науки“ (китайска). Те организират редовни форуми за дискусии, ежегодни лагери за изучаване на историята за младежи, кампании за предотвратяване на приемането на националистически учебници и за изготвянето на съвместни учебници по история.²⁸

Включването на КНР в тези дискусии е важен етап от развитието на историческия диалог в Източна Азия. През юли 2001 г. Китайската академия на социалните науки провежда симпозиум в Пекин, на който присъстват експерти от Корея и Япония. Най-важен е обаче дълготрайният резултат от тази среща, а именно превръщането ѝ в редовен форум за исторически диалог – Форум за историческа бдителност и мир в Източна Азия, или накратко Форум за мира. Усилията раждат и първия тристранен учебник по история през 2005 г. – „Мирай о хираку рекиши“ („История, която отваря бъдещето“). Той включва усилията на 54 учени, учители и експерти. Често тези инициативи са остро критикувани, тъй като в съвместните учебници критичен поглед е отправен единствено към японските действия, а участниците в тези проекти от японска страна са представители на левите среди.²⁹ Въпреки това неправителственият сектор в трите страни продължава да полага усилия за поддържането на диалог и предлагането на официални препоръки по отношение на учебниците по история.

²⁸ Ku, Japanese History Textbook Controversies, 1995 – 2010: Transnational Activism versus Neoliberalist Movement. 2014, pp. 270 – 275.

²⁹ Fukuoka, Japanese history textbook controversy at a crossroads? Joint history research, politicization of textbook adoption process, and apology fatigue in Japan. 2018, pp. 146 – 147.

През 2001 г. вследствие на поредния дипломатически скандал по исторически въпроси, предизвикан от учебника на Цукурукай, започват да се полагат усилия за решаване на споровете не само на гражданско равнище, но и на политическо. През октомври същата година на срещата между японския премиер Джуничио Коизуми и корейския президент Ким Дае Джун за първи път е предложено реализирането на съвместна програма за историята. Създадена е съвместна историческа комисия, която трябва не да препоръчва промяна в японските учебници по история, а да проучи кои са основните различия във възприятията за историята на двете страни. Проведени са два тура от срещи – през 2002 – 2005 г. и 2007 – 2010 г.³⁰ Финалните доклади от 2005 и от 2010 г. признават огромните различия в японските и корейските възприятия за модерната история. Огромен проблем представлява също настояването на Южна Корея, че корейците все още могат да търсят компенсации за правата и имуществото си от японското правителство, въпреки че в договора между двете правителства от 1965 г. е записано, че Япония няма повече задължения. Японските представители се оплакват и че корейските им колеги в комисията не проявяват никакво разбиране и просто искат да наложат собствената си гледна точка. Тези опити за помирение на междуправителствено равнище се оказват провал.³¹

Подобен опит съществува и при създадената през 2006 г. Японско-китайска съвместна комисия за изследване на историята. Тя заседава общо четири пъти (2006, 2007, 2008, 2009 г.) до публикуването на финалния си доклад през януари 2010 г.³² Както с Южна Корея, преговорите се оказват провал, тъй като не водят до нищо съществено. Японските представители се оплакват, че няма как да водят научен диалог, при положение че в КНР историята е под контрола на ККП и китайските представители не желаят да дискутират, а да наложат своята гледна точка.³³ До този момент политическите усилия за диалог по отношение на историческите въпроси и за премахването на историята като дипломатически проблем от дневния ред на Източна Азия са напълно безплодни.

Най-дълго управлявалият Япония след войната министър-председател Шиндзо Абе, който миналата година подаде своята оставка по здравословни причини, също е част от консервативния елит на страната и често е обвиняван в национализъм. Проучване на общественото

³⁰ Japan-Korea History Joint Research. Ministry of Foreign Affairs of Japan. <https://www.mofa.go.jp/mofaj/area/korea/rekishi/index.html> (последно посетен 21.07.2021).

³¹ Han, Unsuk. History Education and Historical Reconciliation in East Asia: Focusing on the History Textbook Dialogues between South Korea and Japan. – The Journal of Northeast Asian History, 2015, Volume 12, Number 1, pp. 111 – 116.

³² Japan-China Joint History Research. Ministry of Foreign Affairs of Japan. https://www.mofa.go.jp/mofaj/area/china/rekishi_kk.html (последно посетен на 21.07.2021 г.).

³³ Fukuoka, Japanese history textbook controversy at a crossroads? Joint history research, politicization of textbook adoption process, and apology fatigue in Japan. 2018, pp. 320 – 322.

мнение сред населението в Япония, Република Корея и КНР по отношение на неговите изказвания, свързани с исторически въпроси, показва, че голяма част от гражданите и на трите държави се интересуват и са информирани добре за тези изявления. Освен това от проучването ясно личат сериозните противоречия във възприятията по отношение на историята, тъй като сред китайците и корейците е по-висок процентът на недоволство от изказванията на Абе, докато сред японците се наблюдава известно разделение на мненията.³⁴ Едновременно с това проучвания на общественото мнение от 2019 г. на двустранно равнище – Япония и КНР и Япония и Република Корея, показват, че все още съществуват сериозно недоверие, усещане за заплахата и липса на достатъчен диалог между Япония и нейните съседи. Една от първостепенните причини за негативните чувства е свързана именно с историческите въпроси. Според корейците и китайците Япония „не се извинява искрено и достатъчно“, а според японците съседите ѝ непродуктивно повдигат въпросите от историята.³⁵ Това означава, че са необходими още много усилия за постигане на помирение в региона на Източна Азия.

Заклучителни бележки

Кризата с учебниците по история през 1982 г. е породена от грешка и продължава само няколко месеца, но показва тлеещите конфликти в следвоенното японско общество и се превръща в симптоматична за отношенията на Япония със съседните ѝ държави. В допълнение тя илюстрира ясно значението на историята в процеса по изграждане на националното самосъзнание и силата ѝ да променя настоящето на съвременния човек. Кризата е показателна и за негативните последици от намесата на външни и непрофесионални фактори в тълкуването на историята, за „идеологизирането“ и политизирането ѝ, за вредното ѝ използване с цел политическа пропаганда. Това води не само до сериозни изкривявания на историята, но и до насаждане на омраза и „кух“ патриотизъм, до повторение на грешките от миналото. Японският случай с интерпретацията на историята не е уникален. В редица региони съществуват нерешени исторически въпроси, които представляват обект на борба както на вътрешно-, така и на външнополитическо равнище. Независимо от липсата на уникалност, източноазиатският модел на помирение и решаване на исторически въпроси може да служи като поучителен пример.

³⁴ Analysis report of 3 – country opinion poll on Prime Minister Abe's historic statement, August 31, 2015. The Genron NPO. https://www.genron-npo.net/en/opinion_polls/archives/5244.html (последно посетен на 15.07.2021 г.).

³⁵ The Japan-South Korea Joint Public Opinion Poll 2019, June 12, 2019. The Genron NPO. https://www.genron-npo.net/en/opinion_polls/archives/5489.html (последно посетен на 15.07.2021 г.); The Japan-China Joint Opinion Survey, October 24, 2019. The Genron NPO. https://www.genron-npo.net/en/opinion_polls/archives/5505.html (последно посетен на 15.07.2021 г.).

Всяка държава има право да възпитава патриотични чувства у своите граждани, да променя своето законодателство според съвременните нужди на обществото, да отбранява своята национална сигурност, особено в динамично изменяща се и заплашителна обстановка. До настоящия момент Япония многократно е декларирала своето съжаление за стореното преди и по време на Втората световна война, поднасяла е редица официални извинения, изплащала е компенсации и продължава да полага усилия за поддържане на диалог по историческите въпроси. Мнозинството от японския народ подкрепя усилията в тази посока и приоритизира поддържането на мира и добросъседските отношения. Острите обществени реакции при ревизионистки изказвания на политици и неуспешните опити за ревизия на конституцията са част от примерите за това. Митът за непрестанно възраждащия се японски милитаризъм и постоянното насаждане на вина се експлоатират както на вътрешнополитическо равнище от опозиционните партии, така и в международен план – от Република Корея и от КНР. Фактът, че историческите въпроси се превръщат в дипломатически проблем десетки години след края на войната и че дипломатическите кризи, предизвикани от тях, се употребяват за политически натиск върху японското правителство или за вътрешнополитическа мобилизация, е красноречиво доказателство. Това политизиране на историята обаче не само вреди на японската дипломация и на образа на Япония в международната общност, но и води до нарастване на крайния японски национализъм и до невъзможност за сближаване на националните интерпретации на историята.

За помирението са нужни две страни – страна, която да поднесе извинение, и страна, която да го приеме. Тук стои отговорността на управляващите и на гражданското общество както в Япония, така и в Република Корея и в КНР. Ревизията на чл. 9 от японската конституция и „нормализирането“ на страната не означават автоматично, че Япония възнамерява да нападне своите съседи. Наличието на държавни регулации в образователната система не налага директно цензура и ограничаване на свободното слово. Възпитаването на патриотични чувства към родината не води по презумпция до насаждане на омраза към съседните държави. Действително през последните години нарастват кръгът и влиянието на консерватизма и продължават опитите за неговото пренасяне в учебниците чрез т.нар. „исторически ревизионизъм“. Но именно японският политически и обществен елит в сътрудничество с гражданското общество трябва да отхвърли или поне да ограничи влиянието на крайния национализъм на държавно равнище и конкретно в образователната система. Това ще подкрепи с дела поднесените думи на извинение и ще е важна крачка към получава-

не на доверие от съседните държави в неговата искреност. Японските учебници по история трябва да бъдат изготвяни и оценявани от професионалната историческа общност без политическа намеса и трябва да отразяват поуките от миналото. Липсата на основни исторически факти или на ясна оценка на грешките в историята ще доведе единствено до изкривена национална идентичност и до влошаване на отношенията със съседните страни. За да постигне консенсус и помирение с външния свят, Япония има необходимост от вътрешен консенсус и помирение.

Едновременно с това не по-малко съществена е ролята на приемащите извиненията – Република Корея и КНР. Управляващите в двете страни също имат вина за липсата на разбирателство по историческите въпроси. В Сеул и в Пекин използват тези въпроси с вътрешна или външна политическа цел. Двете държави критикуват японската образователна система за наличието на цензура, но на практика техните учебници по история са изцяло зависими от държавата и представят една-единствена интерпретация – антияпонска. Изграждането на националната идентичност на базата на антияпонизъм, както и натискът върху японските историци да възприемат единствено корейската и китайската гледна точка за общата им история, в никакъв случай не подпомагат сближаването на позициите по историческите въпроси. Политическа воля, толерантност и професионални интерпретации на историята са необходими и от двете страни.

Често японската „историческа вина“ е поставяна в сравнение с германската и източноазиатските държави са насърчавани да следват примера на европейското помирение след Втората световна война. Япония обаче е поставена в различни исторически и културни условия и в различна съвременна обстановка. Източноазиатските държави би трябвало да намерят свой собствен път за помирение и преодоляване на различията. За тази цел обаче са необходими още много съвместни усилия за постигане на доверие и сближаване на позициите. На този етап пътят изглежда дълъг и трънлив.

INTERPRETATION OF HISTORY AS A DIPLOMATIC PROBLEM: THE CRISIS OF 1982 IN JAPAN'S RELATIONS WITH THE REPUBLIC OF KOREA AND THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA

Assist. Prof. Boriana Miteva, PhD

Sofia University "St. Kliment Ohridski"

Abstract: *The summer of 1982 proved to be a crisis for Japan's relations with the Republic of Korea and the PRC. The reason is the incorrect information about the Japanese history textbooks published in the Japanese press, which provoked sharp reactions from Seoul and Beijing. Despite the grip of an international scandal, this journalistic mistake exposes long-standing controversies in Japanese society to the general public and turns the interpretation of history into a diplomatic problem with long-lasting consequences for the East Asian region.*

Keywords: *Japanese history textbooks' crisis in 1982, Japanese history textbooks issue, Japan's "historical guilt", Japanese nationalism, interpretation of history in East Asia.*

Гл. ас. д-р Боряна Митева

Катедра „Нова и съвременна история“

Исторически факултет

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Бул. „Цар Освободител“ № 15

Имейл: bnmiteva@uni-sofia.bg